

Арынбаев Ж.Т.

**ЭКОНОМИКАНЫН АЗЫРКЫ ШАРТТАРЫНДА
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КАЙРА ИШТЕТҮҮ
ТАРМАГЫНДАГЫ ИННОВАЦИЯЛАР**

Арынбаев Ж.Т.

**ИННОВАЦИИ В ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИКИ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

Zh.T. Arynbaev

**INNOVATIONS IN THE PROCESSING
INDUSTRY IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS
KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 338.49/338.45:339 (575.2)

Бул макалада Кыргызстандын кайра иштетүү тармагында мамлекеттик инновациялык саясатты ишке ашырууга байланыштуу маселелер талкууланат. Белгилүү болгондой, мамлекеттик инновациялык саясат максаттардын жыйындысы, ошондой эле мамлекеттик түзүмдөрдүн экономикага жана бүтүндөй коомго таасир этүү ыкмалары, инновациялык процесстердин экономикалык натыйжалуулугун көтөрүү жана жогорулатуу менен байланышкан. Азыркы учурда инновациялар экономикалык турмуштун түздөн-түз бардык аспектилерине жайылып, мамлекеттик инновациялык саясат социалдык-экономикалык процесстерди мамлекеттик жөнгө салуунун башка компоненттери менен барган сайын айкалышып жатат. Ушуна байланыштуу, мамлекеттик инновациялык саясаттын чараларын инновация үчүн ыңгайлуу социалдык-экономикалык чөйрөнү түзүүчү жана инновациялык процесстерди түздөн-түз баптоочу жана жөнгө салуучу чаралар деп бөлүүгө болот. Кыргыз Республикасындагы макроэкономикалык кырдаалды талдоо көрсөткөндөй, өлкөнүн экономикалык өсүшүнүн негизги өбөлгөлөрү бар: социалдык-экономикалык чөйрөнүн салыштырмалуу туруктуулугу; мыйзамдык жана ченемдик укуктук базанын базалык негиздеринин болушу; мамлекеттик менчикти мамлекеттен ажыратуу жана менчиктештирүү; экономиканы жетиштүү деңгээлде либералдаштыруу; салыштырмалуу каржылык туруктуулук, бюджеттин тартыштыгынын төмөндөө тенденциясы; республиканын социалдык-экономикалык өнүгүүсүн инновациялык модернизациялоо стратегиясын жана орто жана узак мөөнөткө өлкөнүн өнүгүүсүнүн болжолун иштеп чыгуу; чет өлкөлүк насыяларды жана инвестицияларды тартуу; базардын базалык институттарын өнүктүрүү; эркин ишкердикти өнүктүрүү; өкмөттүн милдеттемеси жана экономикалык өсүштү камсыз кылуу аракеттери.

Негизги сөздөр: инновация, экономика, келечек, өсүш,

саясат, инвестиция, натыйжалуулук, талдоо, баалоо.

В данной статье рассматриваются вопросы связанные с проведением государственной инновационной политики в сфере перерабатывающей отрасли Кыргызстана. Как известно, под государственной инновационной политикой понимается комплекс целей, а также методов воздействия государственных структур на экономику и общество в целом, связанных с иницированием и повышением экономической эффективности инновационных процессов. В настоящее время инновации пронизывают буквально все стороны экономической жизни, и государственная инновационная политика все теснее переплетается с другими составляющими государственного регулирования социально-экономических процессов. В связи с этим меры государственной инновационной политики можно разделить на создающие благоприятную для инноваций социально-экономическую среду и непосредственно иницирующие и регулирующие инновационные процессы. Анализ макроэкономической ситуации Кыргызской Республики показывает, что в стране имеются основные предпосылки, способствующие экономическому росту: сравнительная стабильность социально-экономической обстановки; наличие основного фундамента законодательной и нормативной базы; разгосударствление и приватизация государственной собственности; достаточная либерализация экономики; относительная финансовая стабильность, тенденции к снижению дефицита бюджета; разработка стратегии инновационной модернизации социально-экономического развития республики и прогноза развития страны на среднесрочную и долгосрочную перспективы; привлечение иностранных кредитов и инвестиций; развитие основных рыночных институтов; развитие свободного предпринимательства; стремление и усилия правительства обеспечить экономический рост.

Ключевые слова: инновация, экономика, перспектива, рост, политика, инвестиция, эффективность, анализ,

оценка.

In this article, the issues related to the implementation of state innovation policy in the field of processing industry of Kyrgyzstan are considered. As is well known, the state innovation policy is understood as a set of goals, as well as methods of influencing the state structure on the economy and society as a whole, associated with the initiation and increase of economic process efficiency. In the current period of innovation literally permeate all sides of economic life and state innovation policy is more closely intertwined with other components of state regulation of socio-economic processes. In connection with these measures, the state innovation policy can be divided into creating a favorable environment for innovation, the socio-economic environment and directly initiating and regulating innovation processes. Analysis of the macroeconomic situation in the Kyrgyz Republic shows that the country has the basic preconditions that contribute to the economic growth: comparative stability of the socio-economic situation; availability of the basic foundation of the legislative and normative base; denationalization and privatization of state property; sufficient liberalization of the economy; relative financial stability, tendencies to reduce the budget deficit; development of strategies for innovative modernization of socio-economic development of the republic and forecast of development of the country for the medium and long term; attraction of foreign loans and investments; development of basic market institutions; development of free enterprise; the aspirations and efforts of the government to ensure economic growth.

Key words: innovation, economics, perspective, growth, politics, investment, efficiency, analysis, evaluation.

Рыноктун өнүгүшүнүн заманбап шарттарында жана инновациялык өнүгүү узак мөөнөттүү келечекте өлкөнү эл аралык аренада жогорку статуска ээ кылып, экономиканын, социалдык чөйрөнүн, коомдук мамилелердин бардык тармактарынын туруктуу прогрессивдүү өнүгүшүнө өбөлгө түзө турган факторго айланууда. Акыркы бир нече жыл ичинде өлкөнүн жетекчилиги инновациялык процесстерди тездетүү, инновациянын негизги багыттарын стимулдаштыруу маселелерин көтөрүп келет. Ошентип, "... Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүүнүн узак мөөнөттүү концепциясы инновациялык өнүгүү көз карашынан алганда, эң келечектүү жана талап катары илимди, техниканы жана технологияны өнүктүрүүнүн бир катар багыттарын тааныган. Ушуга байланыштуу, 2020-жылга чейинки мезгилде кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүү программасы бул тармакты өнүктүрүүнүн инновациялык түрүнө өтүүгө багыттайт, ал узак мөөнөттүү чакырыктарга жооп берген экономикалык өсүш факторлорун камтыйт. Тилекке каршы, учурда Кыргыз Республикасында атаандаштыкка жөндөмдүү товарларды чыгарууда көптөгөн кемчиликтер бар.

Өнөр жай, адатта, дүйнөлүк экспорттун 2,5-3,0% түзсө, атаандаштыкка жөндөмдүү деп эсептелет. 2017-жылы дүйнөлүк экспортто Кыргызстандын үлүшү товарлардын топтору боюнча бөлүштүрүлгөн: айыл чарба продукциялары - 0,01%, кайра иштетилген продукциялар - 0,002%, электр энергиясы - 0,01%, тигүү өндүрүшү - 0,01%, минералдык заттар - 0,01%. Ушул төмөн көрсөткүчтөр менен дүйнөлүк соодага катышуудан түшкөн пайда табигый түрдө анча-мынча болуп калат" [1, 121-б.]. Демек, дүйнөлүк соодага пайдалуу катышуу үчүн биз биринчи кезекте экспортко багытталган өндүрүштөрдү түзүү жана чыңдоо жөнүндө кам көрүшүбүз керек. Ушул шарттарда мамлекеттик илимий-техникалык саясатты өнүктүрүүдөгү негизги багыт илим, техника, экономика жана коомдун мамлекеттик денгээлдеги өз ара байланышын жөнгө салуу болуп саналат. Белгилүү болгондой, "... мамлекеттик инновациялык саясаттын алкагында инновациялык процесстердин экономикалык натыйжалуулугун көтөрүү жана көтөрүү менен байланышкан максаттардын комплекси, ошондой эле мамлекеттик түзүмдөрдүн экономикага жана бүтүндөй коомго таасири методдору түшүнүлөт. Азыркы учурда инновациялар экономикалык турмуштун жана мамлекеттик инновациялык саясаттын түздөн-түз бардык аспектилерине кирүүдө социалдык-экономикалык процесстерди мамлекеттик жөнгө салуунун башка компоненттери менен барган сайын айкалышып жатат. Ушуга байланыштуу, мамлекеттик инновациялык саясаттын чараларын инновациялар үчүн жагымдуу социалдык-экономикалык чөйрөнү түзүүчү жана инновациялык процесстерди түздөн-түз баш-тоочу жана жөнгө салуучу чаралар деп бөлүүгө болот. Жаңыланган Кыргызстанда мамлекеттик инновациялык саясатты иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу механизмдери калыптануу стадиясында» [2, 72-б.]. Мамлекеттин милдети – бул бардык мүмкүн болгон кесепеттерин эске алуу менен стратегиялык чечимдерди кабыл алуу, ар тараптуу жана узак мөөнөттүү көз караш. Эгерде мамлекет бул функцияларды аткарбаса, анда коом үчүн дагы, ишкерлер үчүн дагы кооптуу болуп калат. Өткөөл мезгилдеги узакка созулган экономикалык кризис Кыргызстандын инновациялык тутумунун абалына өтө терс таасирин тийгизип, бир эле мезгилде эки шокту башынан өткөрүп жатат. Биринчиден, суроо-талапка байланыштуу шок пайда болду. Жеке инвестициялар жана керектөөчүлөрдүн жогорку кошумча наркы бар товарларга болгон суроо-талабы өтө эле чөгүү бойдон калууда.

Инновациялык иш-аракеттердин кризисинин экинчи жагы – сунуштун шоктугу. Мамлекеттик жөнгө салуунун шарттары жана биринчи кезекте каржы, салык, бажы саясаты, менчиктин үстөмдүк кылган структурасы топтоо жана инвестициялоо шарттарына жана ошого жараша инновациялык ишкердиктин ишканалары тарабынан өзүн-өзү каржылоо мүмкүнчүлүктөрүнө жана алардын кредиттик ресурстарга жеткиликтүүлүгүнө терс таасирин тийгизет. Мындан тышкары, ички рыноктун акырындык менен ачылышы ата мекендик ишканалардын атаандаштыктын өзгөрүлгөн шарттарына ыңгайлашуусуна убакыт берген жок. Ондогон жылдар мурун тармактын технологиялык негизин түзгөн дээрлик бардык ишканалар сатуу кризисине туш болушкан. Инновациялык өнүмдөрдүн суроо-талабынан келип чыккан шоктун биргелешкен аракети улуттук деңгээлдеги инновациялык тутумдун өткөөл кризисинин көйгөйүн чагылдырган рыноктук тең салмактуулукту төмөн деңгээлде орнотууга алып келди. Натыйжада, өлкөдө рыноктук экономикалык тутумдун негизги принциптери киргизилди, токсонунчу жылдардын башындагы өндүрүштүн жана керектөөнүн деңгээли калыбына келтирилди: 2016-жылы ИДПнын көлөмү 2000-жылдын деңгээлине салыштырмалуу 104% түзөт, ошол эле учурда өнөр жай өндүрүшүнүн көлөмү 2000-жылдын деңгээлинин 54% түзөт, айыл чарба - 120%га жакын.

«Чарбалык субъектилердин, товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн, капиталдын жана эмгек ресурстарынын атаандаш рынокторунун ортосундагы базар мамилелеринин иштешин камсыз кылган негизги укуктук ченемдер жана башка институттар тутуму түзүлдү. Кыргыз экономикасынын жогорку деңгээлдеги ачыктыгына жетишилди: 2016-жылы тышкы соода жүгүртүү ИДПнын 52,1% түздү, бул экономикасы өнүккөн өлкөлөр үчүн эң жогорку көрсөткүчтөрдүн бири. Жалпысынан алганда, Кыргызстандын макроэкономикалык абалы республикада белгилүү бир өбөлгөлөрдүн иштелип чыккандыгын көрсөтүп турат, ал ыңгайлуу шарттарда кыргыз экономикасынын экономикалык өсүшкө өтүшүнө шарт түзөт, бирок алардын көпчүлүгү али туруктуу эмес. Экономикада жүргүзүлүп жаткан системалык өзгөрүүлөрдүн натыйжасы өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн параметрлеринде интегралдык түрдө чагылдырылат. Акыркы жылдары Кыргызстандын экономикасында экономикалык өсүш тенденциясы байкалууда: 2014-2017-жж. ИДПнын орточо жылдык өсүш арымы 5%дан жогору болгон» [3, 47-б.]

2014-2017-жылдар аралыгында эң татаал кырдаал 2015-жылы байкалган, анда өнөр жайда өндүрүштүн төмөндөшү 12,1%, ал эми айыл чарбасында - 4,2% түзүп, натыйжада ИДПнын 99,8%га чейин төмөндөшүнө алып келген. 2016-жылы алтын өндүрүшүнүн төмөндөшүнө карабастан (39% га), ИДПнын реалдуу өсүшү 3,1%ды түздү. 2017-жылы кызмат көрсөтүүлөрдүн (11,7%), курулуштун (20,2%) жана өнөр жайдын (7,3%) өсүшүнүн жогорку темптеринен улам кырдаал кескин жакшырды, натыйжада ИДПнын 8ге чейинки өсүшүнө 2% жетишүү мүмкүн болду.

Экономикада түзүлгөн кырдаалдын туруксуздугуна карабастан, талданып жаткан мезгилде ИДПнын ар бир адамга туруктуу өсүшү байкалды: 2017-жылы 2016-жылга салыштырмалуу 15%га көбөйүп, 900 АКШ долларына жетти, 2017-жылы - 920 АКШ долларын түздү жана жогорулады 2016-жылга салыштырмалуу 31,9%га.

ИДП өндүрүшүнүн структурасы олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болду: өнөр жайдын үлүшү 2014-жылы 17,3%дан 2017-жылы 12%га чейин, айыл чарбасынын үлүшү - 33,6дан 27%га чейин төмөндөгөн. Ошол эле учурда тейлөө чөйрөсүнүн үлүшү айыл чарбасынын үлүшүнөн ашып, 2017-жылы 43,7%ды түздү» [4, 79-80-бб.]. Акыркы бир нече жыл ичинде инфляциянын деңгээлинин 5-6% чегинде (ЕврАзЭСтин башка өлкөлөрүнө салыштырмалуу) салыштырмалуу төмөн (5,6% - 2014, 2,8 - 2015, 4,9) камсыз кылуу мүмкүн болду. 2016, 5,1% - 2017). 2017-жылы дүйнөлүк экономиканы каптаган глобалдык тенденциялардын жана инфляциялык процесстердин натыйжасында республиканын экономикасында бир нече баалардын кескин өзгөрүүлөрү болуп, натыйжада инфляциянын деңгээли 117,1 %га чейин тездеген. Андан кийин, бир катар антиинфляциялык иш-чаралардын натыйжасында инфляциянын деңгээлин бир аз төмөндөтүүгө мүмкүн болду, бирок жалпысынан 2018-жылы инфляциянын деңгээли 120%га чейин көтөрүлөт деп күтүлүүдө.

2014-2017-жылдарга Инвестициянын ички дүн өнүмгө болгон катышы менен аныкталган топтолуу деңгээли 2017-жылы жогорулай баштады, 18,3% түздү. Ошол эле учурда, инвестициялардын өсүшүнүн түрү өзгөрдү: тышкы инвестициялардын үлүшү азайып, ички өсүп жатат, 2009-жылы республиканын экономикасын жана социалдык чөйрөсүн өнүктүрүүгө багытталган ички инвестициялардын үлүшү жалпы көлөмдүн 74% дан ашыгын түздү.

Өткөн жылдары мамлекеттик бюджеттин кире-

ше бөлүгүнүн көлөмүн көбөйтүп, 2000-2017-жылдардагы бюджеттин деңгээлине, 2014-2017-жылдары жетүүгө болот. Мамлекеттик бюджеттин кирешелери ИДПнын 22% дан ашыгын түздү. Кыргыз Республикасы тышкы карыздарды башкарууда оң жылыштарга жетише алды, бул 2015-жылы ИДПнын 77% дан 2017-жылы ИДПнын 57%га чейин төмөндөгөн, бирок мамлекеттик карыздын жогорку деңгээли анын социалдык-экономикалык саясатындагы олуттуу чектөө бойдон калууда.

Социалдык чөйрөдө жүргүзүлгөн негизги өзгөрүүлөр калктын, айрыкча шаар калкынын жакырчылыгынын жалпы деңгээлинин бир кыйла төмөндөшүнө алып келди. Ошол эле учурда, бул көрсөткүчтүн жогорку деңгээли айыл жеринде сакталып, жакырчылыктын деңгээлиндеги олуттуу аймактык айырмачылыктар сакталып калууда. Көрүлүп жаткан чараларга карабастан, мамлекет калктын ички жана тышкы миграция деңгээлин төмөндөтпөйт, бул бир калыпта эмес аймактык өнүгүүнүн кесепети.

Региондордун социалдык-экономикалык өнүгүүсү татаал бойдон калууда, алардын өнүгүүсүнүн текши эместиги сакталууда. Кыргыз Республикасындагы макроэкономикалык кырдаалды талдоо көрсөткөндөй, өлкөдө экономикалык өсүшкө өбөлгө түзүүчү негизги өбөлгөлөр бар: социалдык-экономикалык чөйрөнүн салыштырма туруктуулугу; мыйзамдык жана ченемдик укуктук базанын базалык негиздеринин болушу; мамлекеттик менчикти мамлекеттен ажыратуу жана менчиктештирүү; экономиканы жетиштүү деңгээлде либералдаштыруу; салыштырмалуу каржылык туруктуулук, бюджеттин тартыштыгынын төмөндөө тенденциясы; республиканын социалдык-экономикалык өнүгүүсүн инновациялык модернизациялоо стратегиясын жана орто жана узак мөөнөткө өлкөнүн өнүгүүсүнүн болжолун иштеп чыгуу; чет өлкөлүк насыяларды жана инвестицияларды

тартуу; базардын базалык институттарын өнүктүрүү; эркин ишкердикти өнүктүрүү; өкмөттүн милдеттенмеси жана экономикалык өсүштү камсыз кылуу аракеттери.

Ошол эле учурда, экономикалык өсүштү чектөөчү факторлор бар: чектелген финансылык ресурстар; төмөн инвестициялык активдүүлүк, айрыкча өндүрүш тармагында; бюджеттин тартыштыгы; насыяларды натыйжасыз пайдалануу; салык жана кредит тутумундагы кемчиликтер; негизги каражаттардын көпчүлүгүнүн эскириши жана эскириши; технологиялык артта калуу; чыныгы атаандаштык чөйрөсү начар; өндүрүштүк ишмердүүлүктү, өндүрүштүк ишкердүүлүктү өнүктүрүүгө алсыз стимулдар; чакан жана орто бизнеси өнүктүрүү үчүн стимулдардын жоктугу; өндүрүштү жана эмгекти башкаруудагы жана уюштуруудагы кемчиликтер; квалификациялуу менеджерлердин жетишсиздиги; жакырчылыктын жогорку деңгээлин сактоо; мыйзамдардын сакталышы жана аткаруучулук тартип боюнча тийиштүү көзөмөлдүн жоктугу; экономикалык кылмыштуулуктун жана коррупциянын жогорку деңгээли.

Адабияттар:

1. Мусакожоев Ш. Современные проблемы экономики [Текст]: Сборник научных трудов / Ш.Мусакожоев; Кыргызский экономический университет. - Бишкек: 2014. - 156 б.
2. Экономика Кыргызстана: Проблемы рационального использования природных ресурсов. / Отв. ред. академик Т.Койчиев. - Бишкек: Илим, 2012. - 221 с. - (Серия изданий НАН КР по проблемам общественного развития суверенного Кыргызстана)
3. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. - Б.: Изд. Максспринт, 2016. - 320 с.
4. Мамасыдыков А.А. Совершенствование организационно-экономического механизма инновационного развития предприятия. / Моногр. - Жалал-Абад: 2017. - 144 с.